

Др Дубравка Стајић*

Александра Мирковић, *Оглед о грађанској непослушности. Редеофинисање савременог концепта грађанске непослушности и граница политичке облигације случај Србије*, Службени гласник Институт за политичке студије, Београд 2011, 190.

Проблем грађанске непослушности, у теоријском и практичком смислу, није нов – његови рани облици сежу два миленијума уназад, у праксу античке демократије, а краће и у другим деловима света. Карактеристично је да се ово питање не поставља у периодима глобалних сукоба, какви су били светски ратови, али ни у периодима друштвеног и политичког успона и развоја, већ у периодима конфликта и преиспитивања, онда када се отварају и јачају сумње у делотворност постојећег државног и политичког уређења, када се одређене друштвене групе сматрају дискриминисаним. У политичкој теорији у протекла три века настала је богата литература о овом питању, па се и сарадница Института за политичке студије у Београду, мр Александра Мирковић, запитала о суштини и сврси овог феномена у XXI веку. Она је презентовала најважније теорије и примере практичне грађанске непослушности, да би се на крају књиге бавила случајем Србије у периоду 1996/7. и 2000. године.

Књига има шест поглавља и библиографију: Предговор (стр.9–16), Уводна разматрања: теоријски и емпиријски услови развоја идеје и контроверзност термина грађанска непослушност (стр.17–28); II. Генеа модерног концепта грађанске непослушности: предисторија и историја идеје и праксе (стр.29–92), у којој су појмовна разграничења појма грађанска непослушност, приговор савести и право на отпор тиранину, уз навођење модерних примера праксе у току протекла два века; III. Савремена схватања грађанске непослушности (стр.93–110), с посебним освртом на схватања Дворкина и Хабермаса; IV. Криза легитимности и престанак политичке облигације или право и дужност грађанске непослушности (стр.111–130); V. Грађанска непо-

* Аутор је виши научни сарадник Института за политичке студије у Београду.

слушност као елемент цивилне политичке културе (стр.131–142); VI. Грађанска непослушност и случај Србије (стр.143–173); Закључак (стр.173–182); Литература (стр.183–192).

Најопштије одређење појма грађанска непослушност ауторка је навела у уводу књиге, означавајући га као „једну еволутивну стратегију промена“ (стр.11) чиме је утврдила дистинкцију основног појма у односу на појмове „револуције“, „пучеви“ и друге друштвене догађаје који, по својим формалним одликама, могу бити слични. Она је применила више метода истраживања, поготово еволуционистички, компаративни метод, који је најпотпуније омогућио увид у различите облике грађанске непослушности у различитим историјским периодима и друштвима. Суштина грађанске непослушности је дихотомна, она подразумева уређено друштво и државу, а не стање рата или револуције, уз истовремено постојање одређених облика незаконитости, нелегитимности или, бар, у најширем смислу, неправичности поретка са становишта једне уже друштвене групе. Грађанска непослушност је „специфична цивилна стратегија... посебна врста политичког деловања чланова цивилног друштва, која је уједно и елемент њихове политичке културе“ (стр.13). Већ у античкој грчкој демократији постоје облици борбе против поданичког статуса и истицање права, слобода и достојанства слободних грађана, што се у пракси исказивало као убиство тирана. Средњи век, заснован на хришћанском поимању света, познаје одбијање убиства човека као чин насиља, а настале су и расправе против тираније.

Историјски процеси поделе католичке и протестантске цркве довели су не само до верских ратова, већ и до наговештаја онога што ће се у модерним друштвима означавати као идеолошка подела. Обе цркве користиле су, у својој аргументацији против тираније, чувени спис Ла Боетија *Расправа о добровољном ропству* (1548), у коме аутор осуђује тиранију једног владара и поданички менталитет свих осталих становника. За развој свести о грађанској непослушности важно је учење Жана Калвина, које се заснива на схватању живота као вредности у буржоаском смислу – право на слободу, право на живот, право на имовину и право на мир грађана. У заштити тог врховног права појединац има право да се одупре било којој власти која му угрожава опстанак. Историјски процеси у Европи и САД, током XIX и XX века, утицали су на теорије о грађанској непослушности, посебно у САД (Дејвид Торо). С пуним теоријским оправдањем, ауторка се бавила и теоријама Хобса, Лока и Русоа. Посебно је истакла тзв. „парадокс ослобађања“, који се у пракси исказује у смислу да се „тежећи радикалној демократији, развијају претпоставке за нову ауторитарну владу“ (стр. 20). Русоова теорија садржи један парадокс, а то је „принуда на слободу“, односно стање у којем већина грађана може принудити појединца да буде слободан, да престане да се покорава одређеној власти.

Грађанско друштво обнављало је, на себи својствен начин, античку демократску традицију, која подразумева узајамност грађанских права и обавеза, што Мировићева посебно истиче: „На захтев за опште право гласа (се) одмах одговорило захтевом за општу војну обавезу“ (стр. 38). Пацифизам, као одбијање војне обавезе и учешћа у рату, је доследно спроведен у христијанизованом анархизму Лава Толстоја, који се позива на морални интегритет људи. Толстој је прихватио идеју о грађанској непослушности од америчког мислиоца Дејвида Тороа. Другачији пацифизам, остварен као успешна борба против колонијалне владавине, развио је у Индији Мохамад Карамчас (Махатма) Ганди, повезујући индијску филозофију с мирним протестима масе грађана и допринео ослобођењу Индије мирним путем. Ипак, Ганди, као и други борци за људска права у САД, Мартин Лутер Кинг, били су жртве атентата оних против чије повреде грађанских права су се борили мирним средствима. Расправе о пацифизму и рату поново су оживеле у годинама пред Први светски рат, са нагласком на две врсте пацифизма: *егоистичан* је проистекао из страха за живот, док постоји пацифизам из *убеђења*, који је Ернст Јингер назвао „јуначким пацифизмом“. Пракса XX века обележена је глобалним ратовима, као што су била два светска. Тада су се припадници свих друштвених класа и читави народи сврстали на националистичким позицијама, односно на позицијама фашизма/антифашизма.

Неотуђивост људских права, као што је право на борбу против тираније, директно је инспирисала америчку Декларацију независности (1776) и француску Декларацију о правима човека и грађанина (1789), као највиши политички акт револуције. Право на отпор тиранији није садржано само у уставима демократских држава, већ је унето и у уставе оних држава које су недемократске. Такав је био случај с Уставом бивше Немачке демократске републике. Право на отпор тиранији унето је и у Универзалну декларацију о људским правима УН (1948), али без инструмената принуде против конкретног поретка, будући да међународно право то сматра унутрашњим питањем државе.

Са становишта међународног и унутрашњег права ауторка отвара и актуелно питање оцене побуне у арапским земљама у пролеће 2011. године. Да ли је то само грађанска непослушност или има елементе револуције? Како се може тумачити утицај страног фактора? Александра Мировић сматра да су ово примери грађанске непослушности.

Посебно поглавље ауторка је посветила протестима грађана у Србији 1996/7. године и 2000. године. Значајно је да домаћи аутор изврши анализу, али такође да с временске дистанце да оцену ових

догађаја. Њено становиште дозвољава отварање дијалога, јер коначна оцена петооктобарских догађаја није дата ни у политичкој науци нити у историографији. Књига Александре Мирковић о грађанској непослушности је значајно политиколошко научно дело у домаћој литератури, које отвара нека питања и подстиче на размишљање о могућностима грађанске непослушности у XXI веку.